

III. LETNIK — 2. ŠTEVILKA
APRIL 1978

Maša SKUPNOST

glasilo szdl ljubljana moste-polje

25. Maj

UMETNIŠKA PRILOGA

ODLOMEK IZ SPOMINOV
REVOLUCIONARJA,
LETOŠNJEGA JUBILANTA
IVANA MAČKA-MATIJE

IZDATI NE SMEŠ NIKOGAR

Po naročilu Centralnega komiteja KPJ naj bi se po prihodu iz Moskve domov javil policiji, odsedel zaporno kazen, ki bi mi jo dali, šele potem naj bi znova začel z ilegalnim partijskim delom. S slovenskega centralnega komiteja pa sem takoj dobil sporočilo, da se jim zdi taka odločitev povsem nesmiselna in da bodo poskušali stvar pismeno urediti z osrednjim vodstvom.

Dnevi so tekli. Ker nisem imel ilegalnega stanovanja, sem se selil zdaj sem, zdaj tja. Kak dan sem bil doma, potem pri Angelci Ocepkovi v Zadobrovi, pri stricu Tonetu Mačku, pa spet pri Moškriču v Dobrunjah, nekaj mesecev pa pri Rozi in Poldetu Mačku. Minilo je že pol leta, ko še vedno ni bilo odgovora od nikoder. Za menoj so že začeli vohljati orožniki. Vpraševali so enkrat otroke, drugič odrasle, a na srečo od nikogar niso uspeli dobiti nobene otipljive informacije.

Ko sem se vrnil v Zadobrovo, mi je bilo neznansko všeč, da sem se rešil morečega moskovskega vzdušja in da sem spet v našem, zame tako lepem Posavju. Zdaj pa sem bil spet ves nemiren. Odveč mi je bilo brezdelje, nenehne selitve, skrivanje, žandarji, ki so mi bili za petami; skratka, hotel sem spet organizirano živeti. Zahteval sem, naj mi takoj dajo partijsko zvezo. Obljubili so mi, da bo prvo naslednjo nedeljo prišel do bratranca Poldeta Mačka Tone Tomšič in da se bova dogovorila, kako naj ukrenem.

Čakal sem in — dočakal. Od sobote na nedeljo sem, kot že večkrat prej, prespal pri družini bratranca Poldeta. Zgodaj zjutraj — moralo je biti precej pred šesto — sem slišal, kako se je nek težji avto ustavil blizu hiše. Takoj mi je bilo jasno, da je zunaj policija. Skočil sem pokonci in se v naglici napravil. Prav narahlo sem odprl okno in ugotovil, da pod njim stoji agent.

Prvo, kar mi je tisti hip prišlo na misel, je bila Poldetova žena Roži, ki je bila v visoki nosečnosti. Bal sem se, da ne bi bilo z njo kaj narobe, če bi začeli policisti preveč robantiti okoli hiše in po stanovanju. Umaknil sem se v mizarsko delavnico v kleti.

V nekaj trenutkih sta bila za menoj v kleti agent Vrečar in še neki policist. V rokah sta imela baterije in pištoli. Sunkoma sta odprla vrata in že se je Vrečar zadril: »Roke kvišku!« Rok nisem dvignil, ostal sem miren in vprašal: »O, gospod Vrečar, kaj ste že tako napredovali? Včasih ste pretili samo z besedami, zdaj pa že z orožjem?!« Spravil je pištolo za pas in mi z mirnejšim glasom rekel, naj grem z njim. Povedal sem, da se želim še obriti in do kraja obleči. Dovolila sta mi; nato sta me odvedla v precej velik avtobus, v katerem je moralo biti kar blizu 30 agentov in policistov. Čim

Nadaljevanje na 2. strani

Vse pesti, mo-
gočne, so ča-
kale trdo stis-
njene, da se
razklenijo, ter
zgrabijo za
meč.

I. CANKAR

sem sede, so se nekateri med njimi skušali med seboj pogovarjati rusko in tako ogo-varjati tudi mene. Rekel sem jim, da ničesar ne razumem. Peljali smo se skozi Spodnjo Zadobrovo, pa sem dejal, naj ustavijo, da bi se poslovil od domačih. Željo so preslišali. Pri stricu Francju pa je vsa njegova družina čakala na dvorišču in mi odzdravljala, ko sem pomahal skoz okno. Vest, da so me aretirali, je torej hitro prišla do njih.

Ko smo zapeljali po ljubljanskih ulicah, je imelo mesto nekam tujo podobo: precej zastav je viselo s hiš, hitlerjevskih zastav. To so bili namreč marčevski dnevi 1938, dnevi avstrijske »priključitve«. Avtobus je ustavil na takratni Bleiweisovi cesti, pred policijo. Peljali so me naravnost v neko pisarno višjega nadstropja, kjer sta me vzela v precep agenta Vrečar in Jeranče. Začela sta s političnim predavanjem; razložila sta mi, kaj pomeni avstrijski »anšlus« za jugoslovanske komuniste. Zdaj ne bodo mogli več imeti zatočišča v Avstriji, ne bodo se mogli tam zadrževati, z Nemci pa da je že dogovorjeno, kako bodo komuniste izročali jugoslovanski policiji. Torej začetek

konca jugoslovanske partije. Tako sem prvi dan v zaporu poslušal politično uro, namesto da bi me zasliševali. Vrečar me je nato poslal v celico in naročil, da mi ne smejo zakuriti in da me ne sme nihče obiskati.

V naslednjih tednih so me trikrat ali štirikrat z nekajdnevnimi presledki poklicali k zaslišanju. Dvoje priznanj so hoteli izsiliti od mene: da sem član partije in da sem bil v Sovjetski zvezi. Oboje sem vztrajno zanimal. Pripovedoval sem, da sem odšel v inozemstvo, ker doma nisem našel dela; da sem bil nekaj časa v Avstriji, nekaj časa na Češkem. Hoteli so natančno vedeti, kje sem v Avstriji delal. Navedel sem ime nekega gradbenega podjetja, ki je v resnici obstajalo. Ko so me vpraševali za naslov stanovanja, sem rekel, da si ulice res nisem mogel zapomniti, ker znam tako slabo nemško, da sem imel s tem velike težave. Približno enako sem se izgovarjal tudi za Češko. Tako smo se šli; oni so hoteli eno, jaz sem tvezil drugo. Spravljel sem jih ob živce in bili so besni name.

Za ječarja je bil nek Erjavec. Obračal se je po svojih delodajalcih. Ker je videl, da so

oni surovi z menoj, je bil nesramen tudi sam. V celici me je zeblo, bil sem brez odeje pa sem ga prosil, naj mi zakuri. Ni hotel, čeprav tega nihče niti opazil ne bi. Nekega večera pa je pozabil zakleniti vrata celice. Naslednje jutro je odklepal in odklepal in se pridušal vmes. Jaz pa sem vrata odpahnil in rekel: »Kar vstopite, saj je odklenjeno!« Prebledel je revež in ni vedel, kaj bi. Potolažil sem ga, da ne mislim uiti. Takrat sem mu ponovno rekel, naj mi zakuri. Pri priči je zakuril in odtlej vsak dan, kolikor časa sem bil še pod njegovim »skrbništvom«.

Čez približno tri tedne so me preselili v šentpetrsko kasarno. Kmalu za menoj so pripeljali nove zapornike, ki so jih polovili ob nekih demonstracijah. Ker na tisti strani stavbe, kjer so bila okna, ni bilo stražarja, sem se skoz okno lahko sprazumeval z novimi »gosti«. Med njimi sem poznal samo eno od zapornic — delavko iz Sturnusa Cilko Snojevo. V celici poleg moje je bil zaprt nek Črnučan, ki so mu živci čisto popustili. Neprestano je divjal sem in tja pa celici, kot ujeta zver. Tolažil sem ga, da vendar ni nič tako strašnega biti zaprt in da ga bodo prav gotovo v kratkem izpustili, ker nimajo nobenih dokazov proti aretirani skupini.

Ostali aretiranci, med njimi je bilo osem ali devet komunistov, so bili bolj korajžni in so se že dogovarjali, da bodo štrajkali. Odobral sem njihovo odločitev, a opozoril sem jih, da morajo potem vzdržati do kraja. Če začneš, moraš tudi vzdržati. Rekel sem še, da bom solidaren z njimi in bom štrajkal tudi sam. Čim sem začel odklanjati hrano, so policaji takoj sporočili na policijsko upravo in kot bi mignil, so prišli pome z marico. Spet sem se znašel na Bleiweisovi in spet so me zasliševali. Zdaj so hoteli predvsem vedeti, zakaj štrajkam z drugimi, če nisem komunist in če, kot trdim, nikogar med njimi ne poznam. Odgovoril sem, da se mi zdi krivično, če so pošteni ljudje zaprti brez vzroka.

Ob teh zaslišanjih so imeli zbrano novo gradivo proti meni. Vpraševali so me za dogodke izpred treh, štirih let. Napravil sem začuden obraz, kot da za stvari, ki mi jih očitajo, prvič slišim in nimam z njimi prav nobene zveze. Napravili so zapisnik o zaslišanju, prebral sem ga, moje izjave v njem so bile zapisane točno in zato sem ga podpisal. Odpeljali so me nazaj v šentpetrsko kasarno. Samo za nekaj dni. Na vsem lepem me je ječar prišel poklicat, naj se hitro pripravim za pot, češ da grem v Beograd. Odpravil sem se. Čakala sta me dva policaja in agent Jeranče. Na kolodvor smo se odpeljali z marico. Za pot od ceste do vlaka so me vklenili. Jeranče me je prosil, naj na postaji s kakšnimi kljuci ali podobnim ne vznemirjam ljudi. To je bil namreč večerni čas, ko so se okoličani vračali z vlaki domov iz mesta. Odvrnil sem Jerančetu, da nimam za kaj vznemirjati ljudi. Med množico je bilo tudi nekaj mojih vaščanov, ki so me opazili in tem sem nekako dal vedeti, da me peljejo proti Beogradu. Tako so lahko domačim sporočili, da sem — odpotoval.

Na vlaku mi je Jeranče rekel, da mi vzame lisice z rok, če obljubim, da ne bom bežal. Rekel sem, da bi to storil že ob aretaciji, če bi ravno hotel. Držal je besedo in mi snel lisice. Potem smo se vsi štirje vse do Beograda pogovarjali. V Beogradu nas

Београд, 12. јануара 1936.

ПОЛИЦИЈСКИ ГЛАСНИК

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

ПОЛИЦИЈСКИ ГЛАСНИК УПУЌИВАТИ ТЕХНИЧКОЈ ПОЛИЦИЈИ
КРАЛЈЕВ ТРГ 14. ТЕЛЕФОН БРОЈ 21.511

4

картонски регистар

A

Maček Ivan, sin Josipa in Marije rojene Ocvirk, rojen 28-V 1908 v Ljubljani, pristojen v Dev. Mar. v Polju, srez Ljubljana, samski, tesarski pomočnik, stalno stanujoč v Zadobravi, občina Dev. Mar. v Polju, je znan komunistični organizator in je pobegnil v inozemstvo.

Policijska tirailca za komunistom Ivanom Mačkom

Nadaljevanje na 3. strani

je že čakala na postaji marica in odpeljali so me na sodišče za zaščito države.

Spravili so me v neko čakalnico. Jeranče me je moral namreč uradno predati in izročiti mojo dokumentacijo, ki jo je skrbno čuval. Čakanje je bilo dolgočasno, pa smo se spet pogovarjali. Eden od policajev je bil Šiškar, drugi je bil doma iz Trnovega. V naš, na videz prav prijateljski pogovor je naenkrat vpadel sodnik. Pogledal nas je, potem pa vprašal policaj, kaj je z menoj. Nedolžno sta mu odgovorila, da sta me pripeljala na sodišče. Gospod je kar poskočil. Kaj da se imata pogovarjati z menoj, je vpil. Ko se je izgubil skozi vrata, sta uboga policajčka molčala, tako ju je preplašil. Ogovarjal sem ju in ju dražil. Onadva pa sta me rotila, naj ju razumem, da sta mimogrede lahko brez službe.

Tako sem si krajšal čas, dokler so me končno na sodišču »vzeli za svojega«. Spet so me naložili na zaporniški avto in me odpeljali proti Adi Ciganliji v širom po Jugoslaviji znane zapore. Prek Save smo se prepeljali s čolnom. Ti zaporji so bili močno vlažni, saj je voda, kadar je Sava narasla, vdrla v prostore, včasih tudi v celice. Kadar je nastopilo deževje, je bil zapor kot trdnjava sredi skoraj neprehodnega pasu gostega blata. Obenem je bil otok pravi eldorado komarjev in moral si se kar sprijazniti s tem, da so oni stalni, zaporniki pa le prehodni gostje. Ob lepem vremenu so bili še kar zmerni in znosni jedci, kadar pa se je pripravljalo k dežju,

Ivan Maček —
Jernej Posavec,
komandant
Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet

Ivan Maček, zapornik v Sremski Mitrovici

smo bili zaporniki od njihovih pikov taki, kot bi imeli ošpice. Zato se tudi sprehoda, ki je bil določen za vsak dan po eno uro, nismo vedno enako veselili; v mokrem vremenu je bil, tudi če si odpisal komarje, prej zoprni kot prijeten. Mešali in mešali smo tisto sivo, lepljivo blato, se ugrezali vanj in v njem se je vsakokrat znova izgubila tudi naša vedra volja. Menda sta bila zaradi takih razmer samo dva paznika v zaporih in tudi upravnika je bilo mogoče le poredko videti.

Komaj en dan za menoj so na Ado Ciganlijo pripeljali bratranca Poldeta Mačka, pri katerem so me aretirali. Prav gotovo bi ga bil moral paznik dati kam drugam, pa ga je — naivnež — vtaknil kar v mojo celico.

Za naju je bilo to kot naročeno. Imela sva časa dovolj, da sva napravila točen načrt njegovega zagovora. Na sodišču naj bi Polde razložil, da sem njegov sorodnik in da sem ga prosil, če smem pri njem ostati nekaj dni. Povedal naj bi tudi, da ni imel nobenega razloga, da moji želji ne bi ustregel. Sodišče namreč ni imelo dokazov, koliko časa sem bil v domači vasi. Zabičal sem mu, da mora ponavljati samo to, na vsa druga vprašanja pa naj odgovarja samo, da ne ve ničesar. Le tako se bo lahko izmazal, sicer bi ga znali mimogrede priviti za eno ali dve leti.

Polde se je tega dogovora držal in po 14 dneh so ga zaradi pomanjkanja dokazov izpustili.

Medtem so tudi mene odpeljali na zaslišanje k enemu od sodnikov sodišča za zaščito države. Bil je to Farkaš, po rodu Slovenec, doma iz Murske Sobote. Že to, da je v tistih časih uspel priti do tako zaupnega položaja, govori o tem, kakšne sorte človek je bil.

Nadaljevanje na 4. strani

Zasliševanje je bilo dolgo. Trajalo je od osme ure zjutraj do tretje popoldne. Čeprav je imel pred seboj gradivo s prvih zaslišanj v Ljubljani, se je vse ponovilo od kraja. Hotel je od mene priznanje, da sem bil v Moskvi. Gnjavil me je in gnjavil, pa sem mu rekel: »Saj vendar sami veste, gospod sodnik, da vize za Moskvo nihče ne dobi.« On pa: »Vi, komunisti, pridete tja tudi brez viz!« Ko se je bližala druga ura popoldne, je mož postajal vse bolj živčen — njegov delovni čas se je iztekal. Kar na hitro mi je pomolil pod nos zapisnik o zaslišanju, rekoč, naj ga podpišem. Vzel sem zapisnik in ga počasi bral. S svinčnikom sem črtal tisto, kar je bilo napisano, pa jaz sploh izjavil nisem in tisto, kar ni bilo oblikovano tako, kot sem povedal. Gospoda sodnika je popadel bes; vpil je, da je v zapisniku samo tisto, kar sem govoril. Očital mi je, da bo zaradi mene dobil doma postano kosilo. Odgovoril sem mu že predrzno: »Vidite, jaz teh težav nimam. Mene kosilo ne bo čakalo; če pa bi mi ga le pustili, ne bi bilo postano, ker kruh in voda ne spremenita okusa... Pripravljen sem zapisnik takoj podpisati, čim bo popravljen!« S strojepisko sta se še enkrat lotila dela in res spustila, kar je bilo prej podtaknjena mojim odgovorom. Upoštevala sta tudi mojo pripombo, da morajo biti strani popisane do običajnega spodnjega roba, tako da dodajanje ni mogoče. Tokrat sem podpisal brez pripomb.

Še dvakrat me je gospod Farkaš povabil k sebi. Obakrat me je zasliševal za čisto nove obtožbe. Govoril mi je, da je dokončno ugotovljeno, da sem član partije, da vedo, da sem bil sekretar njenega pokrajinskega komiteja in podobne stvari. Ostajal sem miren in sem ves ravnodušno zanimal. Za kaj je šlo? Konec leta 1935 je policiji uspel vdor v hrvaško in slovensko partijo. Takrat so v Sloveniji aretirali celo vrsto vodilnih komunistov, med njimi Jožeta Marna, Jakoba Žorgo, Miha Marinka, Jožeta Potrča, Lojzeta Očepka itd. V roke je padel policiji tudi pokrajinski tehnik, ki pa je klonil. Povedal je vse, kar je vedel. Predvsem je bremenil mene kot sekretarja pokrajinskega komiteja. Ta tehnik je bil torej za policijo vir vseh informacij o meni. Hudo sem mu to zameril. Obsojen je bil na dve leti zapor.

Vendarle mi je bilo hudo zanj. Bolj kot sem razmišljal, bolj mi je postajalo jasno, da fant ni sam kriv, če v njem ni neke trdne vere in tudi ne nekega popolnega partijskega prepričanja. Živel je čudno, samotarsko življenje, brez staršev, brez bratov in sester, brez družinskega okolja. Kje naj bi spoznal, kaj je pripadnost, kaj zvestoba, kaj žrtvovanje za drugega? Kako vse drugače sem se počutil jaz, ki me je vselej zvesto čakal topele dom, od koderkoli sem se že vračal. Starša sta bila preprosta in globoko verna, a izredno poštena in človekoljubna. Vdana bogu sta trepetala za mojo usodo, usodo sina brezveca. In vendar je znala biti mati tudi v tem svojem nebogljenem strahu velika. Nikoli ne bom pozabil njenih besed: »Če pa te bodo kdaj zaprli, fant moj, ostani pošten! Vzdržil izdati ne smeš nikogar!« In temu njenemu naročilu se nikoli ne bi mogel izneveriti. Pomagalo mi je vzdržati v najhujših življenjskih trenutkih...

Ivan MAČEK-Matija se je rodil 28. maja 1908 v Zadobrovi pri Ljubljani v proletarski družini. Ko je po prvi svetovni vojni končal osnovno šolo, si je kmalu polskal delo kot priložnostni delavec v raznih podjetjih. Že 1924. leta se je povezal s SKOJ. Leta 1926 je postal vajenec v tesarskem podjetju. V letih 1929-1930 je služil vojaški rok v pionirskem bataljonu v Karlovcu.

Po vrnitvi iz vojske se je takoj povezal s komunisti iz Zaloga in Zadvara. V prvi polovici 1930. leta je postal po večletnem sodelovanju v revolucionarnem delavskem gibanju član Komunistične partije in je še s tremi komunisti organiziral partijski komite, katerega dejavnost se je kmalu pokazala v povečanju števila članov partije in simpatizerjev ter v ustanavljanju partijskih celic. Ivan Maček je povezoval in usmerjal delo celic in je 1931. leta formiral rajonski komite KP Polje. Leta 1932 je bil vključen v ljubljanski okrožni komite in je postal njegov sekretar.

Kot komunist je organiziral delavsko mladino in napredne delavce in jih povezoval s partijskimi celicami, ki so se razširile po letu 1930. Deloval je za razmah delavsko-prosvetnih društev Svoboda ter za komunistični vpliv v njih. Bil je aktiven tudi v sindikatu lesnih delavcev; organiziral in vodil je več štrajkov, razpečeval ilegalni tisk, pripravljal delavce za sprejem v KP itd.

V začetku 1934. leta je bil vključen v Pokrajinski komite KPS. Od poletja tega leta je z drugimi člani PK pripravil IV. pokrajinsko konferenco KPS, ki je bila 16. septembra 1934 v Goricanah; na tej konferenci je bil izvoljen za sekretarja Pokrajinskega komiteja PK. Istega leta se je kot delegat komunistov iz Slovenije udeležil IV. državne konference KPJ, ki je zasedala v Ljubljani 24. in 25. decembra; na tej konferenci je bil izvoljen za kandidata CK KPJ in se 9. in 10. junija 1935. leta udeležil plenarnega sestanka CK KPJ v Splitu.

V letih 1934 in 1935 je bil zaradi revolucionarnega delovanja preganjan in večkrat zaprt. Poleti 1935. leta je bil razrešen dolžnosti sekretarja PK, ker je odšel na študij v Moskvo, kjer je po dveh letih absolviral Leninsko šolo.

Po vrnitvi v domovino je nadaljeval revolucionarno delo. Marca 1938 je bil zaradi obtožbe na sodnem procesu proti Jakobu Žorgi in 16 soobtožencem pred državnim sodiščem za zaščito države v Beogradu iz leta 1936 kot illegalec aretiran in zaprt v Ljubljani, nato pa odveden v Beograd, kjer je bil pred sodiščem za zaščito države obsojen na štiri leta zapor. V Mitrovici, kjer je prestajal kazen od junija 1938, je bil član zaporniškega partijskega komiteja in je ves čas aktivno deloval.

Po okupaciji je s skupino tovarišev organiziral pobeg političnih zapornikov; 21. avgusta 1941 je tako uspelo pobegniti iz mitroviških zaporov 32 komunistom, ki so na Fruški gori skupaj z domačini formirali partizansko četo. Kmalu po prihodu na Fruško goro je bil s celo skupino bivših političnih zapornikov — komunistov poklican v Glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije; postal je prvi sekretar partijske organizacije Glavnega štaba.

Marca 1942 se je vrnil v Slovenijo in postal pod imenom Jernej Posavec politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, od oktobra istega leta do julija 1943 pa je bil komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije.

Od julija 1943 dalje je Ivan Maček deloval kot član izvršnega telesa CK KPS. Bil je odposlanec na Kočevskem zboru, kjer je bil izvoljen za člana SNOS in člana delegacije za II. zasedanje AVNOJ. Leta 1944 je bil izvoljen za člana IO OF. Istega leta je bil imenovan za generalmajorja.

Februarja 1944 je bil imenovan za načelnika Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Maja istega leta je bil poklican na poročanje v Vrhovni štab in je doživel nemški desant na Drvar. Po vrnitvi v Slovenijo je prevzel dolžnost načelnika Oddelka za zaščito naroda (OZNA), ustanovljenega z navodilom maršala Tita 13. maja 1944. To dolžnost je opravljal do marca 1946, ko je bil imenovan za ministra za notranje zadeve vlade LRS.

Od junija 1946 do decembra 1953 je bil podpredsednik vlade LRS oziroma izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, od januarja 1953 do aprila 1958 pa član Zveznega izvršnega sveta. V tem času je bil minister za gradnje (1946-1951), predsednik Sveta za gradbene in komunalne zadeve LRS (1951), predsednik Gospodarskega sveta vlade LRS (1951-1953) in predsednik Odbora za gospodarstvo republiškega zbora Ljudske skupščine LRS (1953-1958).

Tudi vsa povojna leta je član CK KP oz. ZK Slovenije, od 5. kongresa KPJ 1948. leta dalje pa tudi CK KPJ. Od maja 1958 do junija 1963 je bil organizacijski sekretar CK ZKS.

Od leta 1945 do 1967 je bil poslanec Skupščine SR Slovenije, poslanec Zvezne skupščine pa od leta 1945 do 1958.

Junija 1963 je bil izvoljen za predsednika Skupščine SR Slovenije in bil na tej dolžnosti do maja 1967. Od 1967. leta dalje je član Sveta federacije.

Od 1948. leta do 1962. leta je bil predsednik Zveze borcev oz. združenja borcev NOV Slovenije, bil pa je tudi član zveznega in republiškega vodstva SZDL.

Je nosilec spomenice 1941. Leta 1952 je bil proglašen za narodnega heroja, leta 1968 je bil odlikovan z redom junaka socialističnega dela, poleg tega pa je prejel več drugih visokih odlikovanj.

Ivan Maček, predsednik skupščine SR Slovenije

Dne 1. aprila 1945 padlemu Mirku Percu-Maksu je Boris Kraigher 17. aprila 1945 posvetil v PARTIZANSKEM DNEVNIKU poslovlino besede, ki jih ponatiskujemo z dvema dodanima opombama

Podpolkovnik Mirko Perc - Maks

Težak je krvni davek slovenskega naroda narodnoosvobodilnemu boju. Težak je krvni davek, ki ga plačuje slovenskemu narodu Komunistična partija.

V štirih letih smo se navadili na žrtve. Vendar nas vsaka nova žrtev notranje utrjuje v odločnosti napraviti vse, da čimprej končamo trpljenje naroda, da čimprej maščujemo naše padle junake, naše težke žrtve.

Ob skupnem grobu štiridesetih žrtev, ki so padle 1. aprila na Vogalcah, smo se vsi ponovno zakleli: »Maščevali jih bomo, ne boš več dolgo besnel, podivjani, napol crknjeni okupatorski razbojnik!« V naših srcih je zapljal nov, še večji plamen maščevanja, besa in ogorčenosti nad sovražnikom, še večji plamen odločnosti — bojevati se in končati sovražnika.

Posebno težko nas ravno v teh zadnjih dneh boja prizadene izguba tovariša Maksa. Z njim je slovenski narod izgubil enega svojih najboljših borcev, oficirjev, funkcionarjev; KP enega svojih vodilnih delavcev. Pokrajinski komite KPS za Slovensko primorje izgublja z njim svojega starega, požrtvovalnega, vztrajnega, žilavega člana.

Tovariša Maksa smo poznali vsi politični in vojaški funkcionarji na Primorskem. Bil je primer vztrajnosti v svojem delu in primer osebne skromnosti. Delali smo z njim leta in leta. Ogromno je njegovo delo. In vendar je bil v svoji skromnosti vedno tih, molčeč in obziren do tovarišev, da ga skoraj nisi opazil. Tako, skromno, brez hrupa se je poslovil od nas, kot eden od štiridesetih žrtev, kot eden od žrtev, ki so padle tiho, mirno, med zadnjo ofenzivo.

Doma je bil iz skromne, delavske železničarske družine iz Ljubljane. (Rodil se je leta 1912 v Zeleni jami — op. ur.) Kot tak je že od doma čutil potrebo boja in odločno je že v mladih letih zastavil delo na strani

Mirko Perc-Maks

svobodoljubnih, demokratičnih sil. Bila sva sošolca v gimnaziji in kolega pozneje na gradbeni tehniki. Spominjam se, da nam je v krogu ožjih prijateljev, tovarišev — tiho in mirno že v nižji gimnaziji pri naših šahovskih krožkih — razlagal svoje borbene svobodomiselne nazore, demokratične nazore. Izredna je bila njegova moč v utrjevanju jasnosti, doslednosti in nepopustljivosti pred nevarnostmi policije, pred preganjanji reakcionarne šolske uprave v vrstah nas, mlačnih, tedaj še neresnih meščanskih, bolj svobodoljubnih pesnikov kot borcih. Bil je prvi, ki je v naše vrste vnašal tisto železno trdnost in odločnost, lastno delavskemu razredu, delavski mla-

dini in njenemu boju, in ki ji tako manjka — sicer borbeni, narodno zavedni, meščanski mladini.

Tovariš Maks je šel že v gimnaziji dosledno delavsko brobeno pot. Leta 1934 je bil že član KPS v Ljubljani. Ostal je zvest svoji skromnosti. Od tedaj do prvih dni našega osvobodilnega boja leta 1941 je delal tiho in skromno v tehničnem aparatu naše Partije. Bil je izredno vester delavec v eni prvih naših partijskih »tiskarn« (ciklostilnih, seveda) v Ljubljani. Bil je izredno previden. Ko so vse druge tehnike padale v roke policije, je njegova ostala stalno nedotaknjena, vedno sigurna, vedno naša zadnja rezerva. V letih 1930-1939 nam je ta rezerva mnogokrat ostala edino, kar smo imeli.

Leta 1941 se je kot rezervni oficir in član Partije takoj dal na razpolago glavnemu štabu slovenskih partizanskih čet. V avgustu in septembru leta 1941 je organiziral eno prvih čet na Dolenjskem. Od tedaj je tovariš Maks stalno v naših enotah. Bil je komandir čete v bataljonu, kjer je bil narodni heroj, general Stane, tedaj bataljonski komandir.

V Ljubljani, na poti na glavni štab, je padel v roke Italijanom in bil je poslan v internacijo. Tudi tam je pokazal svoje sposobnosti v odločnosti in vztrajnosti. Vodil je organizacijo pobega večje skupine tovarišev iz Gonarsa. Organiziral je tehnično kopanje rova, po katerem je osem funkcionarjev 31. avgusta leta 1942 pobegnilo iz internacije in poiskalo prve partizanske enote na Primorskem.

Takrat je tovariš Maks, Ljubljančan, postal primorski borec. Ni več zapustil Primorske. Bil je povsod, spoznal je vso Primorsko, vzljubil jo je in Primorska je vzljubila njega.

Kot načelnik OZNE na Primorskem je postal organizator boja proti peti koloni. Postal je organizator množične iniciative v boju proti njej. V svoji stroki je ravno zaradi svoje s trdo voljo vzgojene vztrajnosti, skromnosti, temeljitosti in doslednosti postal mojster v svojem poklicu. Ravno v tem svojem delu si je v boju končno pridobil primorsko domovinsko pravico.

Ko se danes poslavljamo od tovariša Maksa, vidimo v njem primer borca, ki je nesebično dal svoje življenje, vse svoje delo v službo Primorske, primer borca, »Kranjca«, ki je kot pravi Slovenec in Jugoslovan postal prvi primorski borec. Zato ga je primorsko ljudstvo vzljubilo, zato vidi to ljudstvo v njem primer svojega bodočega sožitja z rojaki v okviru Slovenije in Jugoslavije.

Primer njegove nesebičnosti, skromnosti in vztrajnosti naj nas vodi v našem težkem boju!

Slava padlim borcem za svobodo.

BORIS KRAIGHER

Op. Mirko Perc-Maks je bil leta 1951 odlikovan z redom narodnega heroja.

PARTIZANSKI DNEVNIK

GLASILO OSVOBODILNE FRONTI ZA PRIMORSKO IN GORENJSKO

1. maj

*Vihrajte, vihrajte, zastave,
za delavski prvi maj.
Da bodo pele tokave,
čigav je praznik sedaj.*

*Na Rožniku vriska
pesem ljudi,
praznik proslavlja
vsak, se veseli.*

*Vihrajte, vihrajte, zastave,
za delavski prvi maj,
da bo donelo v širjave:
naj živi prvi maj!*

IRENA ČERNUTA

M. Srebrnjak

Moja kri je luč

Sedel je sam v temnici in poslušal grmenje topov. Med tem grmenjem, streljanjem in oglašujočem pokanju pušk so zunaj veselo žvrgoleli ptiči. Prepevali so vedno isto veselo pesem. Toda on ni užival v njih petju. Kako rad bi ležal v jarku in v rokah bi držal trzajoči mitraljez, ki bi podiral sovražnike, da bi njihovi obrazi padali v blato in tam ostali za vedno. Edino to si je želel tu notri, v tej ječi, a pomagati si ne more ne tako ne drugače. Zadovoljje se lahko le s tem, da bo čez nekaj časa njegovo edino življenje usahnilo — za vedno, toda za SVOBODO.

Med izbranimi je, med tistimi, ki bodo danes ustreljeni.

Sprehajal se je po ječi gor in dol, naredil je še nekaj korakov in bil je pri postelji, jo pogledal in si dejal: »Na tebi je ležalo mnogo ljudi, ki so svoja življenja podarili svobodi. In ne veš, koliko jih bo še! Toda svoboda ne pride sama, treba jo je izbojevati. Da, izbojevati!«

Zaropotal je ključ in vrata so se odprla. V daljavi je zaslišal proseči glas, ki je prestrašeno rotil, naj se ga usmilijo. Toda tu ni usmiljena. Dejal si je, da on ne bo prosil. Odločil se je, da bo umrl za svobodo. Toda zdrznil se je, njegove suhe ustnice so zatrepetale, brazde na obrazu so se mu poglobile in po glavi so mu odmevale besede: »Edino življenje!« Ne bo več lepega sveta. Njegovi domači bodo žalovali in njega ne bo več. Toda kaj bo, če domači ne dobijo brzobjavke o njegovi smrti. Dobili jo bodo in na njej bo pisalo: »Svoje edino življenje sem dal za svobodo.«

Zunaj se je prej toplo sonce spremenilo v dežne kaplje in strelji so se oddaljevali.

Tudi v njem se je dogajalo nekaj podobnega.

Prej je bil poln življenja, ki je hotelo naprej, veselo naprej. Sedaj je bil tih. In življenje se oddaljuje — kot tisti strelji.

Zdrznil se je, ko je pred svojimi vrati zaslišal tope korake vojaških škornjev. Vrata

LOJZE LAVRIČ: UPOR, 1943

so se odprla, dva vojaka sta ga prijela in odvedla. Pot je bila dolga. Končno je stal ob steni. V prsih pa ni več tiščalo in po glavi so mu rojile vse drugačne misli kot prej. Dočakal je tiste besede: »Polni, meri, streljaj!«

Njegove besede so bile njegove zadnje misli: »Živela svoboda, smrt fašizmu!«

MATJAŽ KOROŠEC
OŠ KARLA DESTOVNIKA — KAJUHA

*Za zemljo in
pogoreli njen dom.
Za zamrli nasmeh na njenem licu.
Za kamen,
za vsak kamen.
Za trdo grudo črne zemlje,
za pšenična polja
in za ptice, ki so prenehale peti.
Za vse junake, ki so nosili zastavo,
za vse mrtve, za pekočo rano...
Vzel je puško,
prelil je kri...prelil je kri...
Umril je junak, s puško ob sebi.
Prelil je kri za svobodo.
Na grobu piše: Neznanemu junaku.
Za svobodo se je v boj pognal.*

BISERKA BABULA
SATURNUS

Starša mojega očeta

Bil je kurir glavnega štaba NOV. Kurirji so imeli zelo težavno delo, ker so morali prehoditi mnogo ovir in mnogo težavnih poti, a vseeno so morali priti do svojega cilja. Skozi vse te ovire jih je vodila le misel na svobodo, lepše življenje in na svoje drage domače.

Tudi tokrat je dobil oče nalogo, ki je bila zanj usodna. Ko je prišel do jase, so ga pričakali fašisti in ubili očeta in njegove tri spremljevalce. To je bilo leta 1942, ko se je sovražnik najbolj razvnel. Po osvoboditvi so očeta prekopali v grobnico na Urhu, kjer ležita skupaj z materjo, ki so jo umorili belogardisti na Sv. Urhu.

Naprosila sem očeta, da mi je opisal še zadnjo pot njegove matere, ki je bila tudi aktivistka NOV.

Ker je takrat primanjkovalo perila in obleke, je mati odšla iz vasi Vnajarje v Sostro. Do hiše je prišla srečno. Naložila si je nahrbtnik in se po isti poti vračala. Zaradi izdajstva so jo na poti pričakovali urhovski morilci in jo v Javoru zaprli v klet pri Španu. Od domačih so zahtevali lopato in kramp. Peljali so jo v Panško Reko, kjer si je morala sama kopati jamo. Nato so jo razrezali na kose. Vsi Javorčani so slišali njeno kricanje.

Po svoboditvi, ko so jo hoteli pokopati na Urhu, so morali najti najprej posamezne dele, ki so bili razmetani naokoli. Mučili so jo zelo znani izdajci, kot so: Reški Kovač, Selškov itd... Nekateri so bili kaznovani že med NOB, drugi pa se skrivajo še danes po raznih deželah.

To je resnica, kar mi je povedal očka in naj bo v opomin vsem nam, da se nikoli več ne ponovijo taka grozodejstva.

EDITA ALIČ
OŠ Toneta Trtnika-Tomaža

ZADOVOLJSTVO SPOZNAJJA

Foto: Nuša Javornik

Bilo je dne...

*Bilo je dne,
ko jurišali so možje.
Prek travnikov in polj
se pesem je zlivala,
iz src junaških mož
se kri je prelivala.*

*Bilo je dne,
ko jurišali so možje.
V vasi pod goro
bilo je vse tiho.
Iz hiše mlad partizan je stopil
in od dekleta se poslovil.*

*Bilo je dne,
ko jurišali so možje.
Nato odšel je v gozd,
oziral se nazaj na vas,
dokler ni med košatimi drevesi
izginila.*

*Bilo je dne,
ko jurišali so možje.
Ne daleč od vasice vstran
je padel mladi partizan.
Obležal je na mehki travi,
zakrila praprotno je njegov obraz.*

*Bilo je dne,
ko jurišali so možje.
Doma deklet jokalo je,
potem pa tiho si dejalo je:
»Obriši si solze,
saj za svobodo padel je!«*

*Bilo je dne,
ko jurišali so možje.*

MAJDA KASTELIC
OŠ TONETA TRTNIKA-TOMAŽA

BILA JE JUNAKINJA

Sneg, belina in tišina sta bili vsenaokrog — do koder je segal pogled. Maja je napredovala z napol odprtimi očmi. Le globoka, enakomerna gaz je pričala, da tu nekdo hodi. »Triindevetdeset, štiriindevetdeset, petindevetdeset...« Številke so avtomatsko prešinjale Majine možgane. »Le malo še, samo še nekaj minut in pogrela se boš v topli sobi,« se je bojevala s spancem in mrazom. Kot utopljenec se je okelapala debela. Nobe so ji klecale. Nazadnje je zdrsnila na tla in utonila v težak spanec popolne teme in kratkotrajnih sanj

... Zunaj je že ozelenelo, čeprav je bilo šele sredi aprila. Četa dvajsetih partizanov se je ustavila pred hišico, obkroženo z zelenjem. Delovala je nepopisno ljubko.

Na prag je stopila ženica in že je proti njej steklo deklet svetlih las v partizanski opravi. »Mati, mati,« je zaklicala in se oklenila ženice. »Poglej, mati, ravno tod nas je vodila pot in vsi smo te prišli obiskat. Tole so moji tovariši in tovarišice — zelo radi bi te spoznali.«

Ženica je vsem segla v roke in jih popeljala za hišo, kjer je bilo pod krošnjami sadnega drevja tako čudovito! Partizani so posedli v krog in »mati«, kakor so jo vsi začeli klicati, jim je prinesla za pod zob vse,

kar je bilo dobrega pri hiši. Ksenija je materi pripovedovala o bojih in mati je imela solzne oči, ko so se partizani začeli pripravljati na odhod.

»Draga mati, samo še košček naše dragocene slovenske domovine moremo osvoboditi, potem pa se vrnem k tebi — in še nekdo bo z menoj.«

Dekle je povесilo glavo in zardelo.

»Ksenija, pridil!« so klicali tovariši. »Zbogom, draga hčerka, vrni mi se kmalu — živa in zdrava!« je mati klicala za četo in solze so ji lile iz oči.

Četa je hodila že ves dan in večer. Bili so utrujeni. Pred jasico, kjer so se nameravali ustaviti, je naenkrat zaropotala strojnica. »Zaseda,« je šinilo borcem v možgane. Vnel se je neenakopraven boj. Ksenija je, ležeč na tleh nedaleč od sebe zaslišala stokanje. Odvrгла je puško in se odplazila za glasom. »Ksenija, ne hodi tja!« so za njo odmevali klici komandirja. Ksenija si je optala ranjenega tovariša na ramo in hotela čimprej oditi od tod. Zaustavil pa jo je blisk bombe, ki se je raztreščila pred njo. Omahnila je z ranjencem vred in se s široko odprtimi očmi spomnila materinih besed in zasolzenih oči, ko je odhajala. Hotela je še zadnjič dahnuti: »Mati, oprost!« vendar jo je zajela tema...

... »Ubožica, kaj pa je počela v tem času zunaj? Saj bi skoraj zmrznila!« je bilo prvo, kar je Maja slišala, ko je odprla oči in zaznala, da leži v toplo zakurjeni sobi.

»Ksenije ni več. Mati, oprost, nisem hotela!« je Maja potem še dve dolgi noči bledla. Proti jutru tretjega dne je zaprosila vode. »To je dobro znamenje,« je zopet zaslišala glas poleg sebe.

Ko je čez nekaj dni že lahko sedela na postelji in bablji pripovedovala o svojih sanjah, je zaključila: »Babica, Ksenija je bila junakinja!«

SPOMINKA MARTIČ
OŠ Vide Pregarc

V srcih mladost, na ustih pesem

Moja generacija nima Dražgoš, Roga, Kozare, Titove Sutjeske, nima boja, za ktere ga bi dala življenje. Ali ideala ruševin je treba presnovati v delo, svetišča sanj v stvarnost, ker v nas žive davno ugašene mladosti nekega poletja ob letu ptic in regljanju mitraljezov. Ker mi nismo doživeli vseh tistih vlakov, ki so prepolni odhajali daleč, daleč in so se vračali prazni in pust.

Slutim, te, mladost, v zlatem klasju te slutim, v očeh mesta, v pesmi in delu ... Vedno korakaš na čelu brigade in nosiš zastavo. Akcija je eden tvojih otrok. Tam so doma pesem, žulji, lopate... veseli, nasmejeni obrazi. Pa niso vedno nasmejani. Komu je do smeha ob zgodnji jutranji uri, ko glas dežurnega prekine vse sladke sanje in ko potočki znoja zalivajo oči in sonce neusmiljeno žge v hrbet. Nekateri bi rekli: »Bedak, raje bi šel na morje! Kdo pa danes še zastoj gara!« Tudi med brigadirji se najdejo taki.

Svako majci treba da je dika,
koja ima sina udarnika.«

Prihajamo, da z lopatami in rokami gradimo najlepše mostove na svetu, mostove mladosti in bratstva. Prihajamo na Kozjansko, v Suho krajino, na Sutjesko, Savo, da pokažemo njim, iz katerih smo zrasli, da smo vredni njihove krvi, da smo vredni potomci SKOJ.

»Sa pruge se vračamo vedrih čela smeli udarnici Titovi, mladi proleterji ... Jedna dva, jedna dva, omladina Titova kreče na rad, zove obnova.«

Širom po Jugoslaviji rastejo mesta mladih in vsako pomlad se znova rode s pesmijo in smehom. Nekateri jim pravijo Jugoslavija v malem. Res je, tu se srečujemo mladi iz vse Jugoslavije, tu rastejo prijateljstva, tu se učimo, Smešno se sliši tole učenje — ni učbenikov, ni redovalnic ... To je šola življenja.

Delovni dan se v brigadi ne konča takrat, ko odložiš kramp in lopato, ko spraviš s sebe prah in se naješ. Zopet te čaka delo in tega si izbereš sam: od športnih dejavnosti pa do urejanja biltenov, idejnopolitičnega dela, priprave raznih recitalov, tabornih ognjev, plesov, raznih tečajev in še in še ...

Nekaj časa po kosilu vse obmiruje. Seveda, vročina nas je zdelala, malo je treba pa tudi počivati.

Kmalu zadoni iz zvočnikov:

»Ideologi vseh brigad imajo sestanek ob tej in tej uri. Vsi udeleženci politične šole se morajo nujno sestati v tem in tem prostoru. Danes so na vrsti naslednje tekme ...«

Nato pa pesem:

»Hej, haj, brigade,
hej, haj, ruke mlade,
svoju zemljo srcem grade ...«

Počasi začnemo lesti iz senc. Igrišča se napolnijo. Glasovi navijačev se mešajo z glasovi piščalke in sploh je kot na pravi tekmi.

V sencah danes posedajo skupine brigadirjev. Nekateri žolčno razpravljajo, drugi molče leže (ni jim še uspelo prebaviti kosila), tretji prepevajo ob zvokih kitare.

Spravila sem se, da bi opisala delček brigadirskega življenja, pa mi ne gre in ne gre izpod rok. Prebrati bi morali vse tiste

biltena, ki so nastali na akcijah, poslušati vse tiste uspešne in neuspešne kulturne večere, posedati ob tabornih ognjih ... Takrat bi začutili to življenje. Zaman so besede, napihnjene in povzdignjene k zvezdam.

Naši odhodi niso takšni kot drugi, ker odhajamo, da bi se zopet vrnili. In s seboj nosimo akcijo, ki nam je ukrotila srca. Odhajamo, vendar del nas ostaja tu. Odhajamo, vendar bomo tukaj, v vsakem kubiku zemlje, v vsakem metru nasipa.

Na trasi in v naselju sta zaživela naša mladost in polet. In delali smo, kot znamo le mi, mladi. V telesih se je pretakala vrela kri, v srcih je gorela želja po ustvarjalnosti ... Lepo je biti brigadir in ko odhajaš, nosiš s seboj novo ime-brigadirsko ime. V nas ostaja velik del tistega skupnega življenja, ki ga živiš samo na delovnih akcijah.

Zaželim si, da ločitve ne bi doživeli, čeprav bomo že jutri odšli proti domu in nadaljevali vsakodnevno življenje ter nam bo akcija kot lep sen. Mnoge stvari bomo z žulji vred pozabili, a tovarišev, ki smo jih spoznali tu, nikdar.

MARJANA MOŠKRIČ

Dogovor

Tihomir Pinter

NAŠA SKUPNOST — 25. MAJ

Umetniška priloga. Ureja komisija pri uredniškem odboru Nsk, zanjo odgovarja Marjan Moškrič.